

(א)

השיר על השריפה בוונציה אינו אלא חוליה ראשונה בשרשרת של כתבי קטרוג והשמצה, שהוחלפו בין אליהו בחור לבין יהודי בשם הלל כהן, הידוע לנו רק מן המסופר עליו בשני שירים של מתנגדו, היחידים ששרדו ממלחמת-חרוים מסועפת ביניהם.¹ השיבושים שבהעתקות השירים כפי שהגיעו לידינו והעדרו של כל מקור נוסף על פרשה זו מכבידים על הבנתם ומקשים על בירור כל הפרטים הנזכרים בהם. אף על פי כן ניתן להעלות מתוך השיר על השריפה את עיקרי טענותיו של אליהו בחור ואף לקבוע בקירוב את זמן המאורע, רקעו, ומסיבותיו וכן לברר קצת פרטים ביוגרפיים בחייו של המשורר והמדקדק המפורסם.

השיר על השריפה נכתב בזמן מלחמה (ראה שורות 185—190). אין ספק, שהמדובר הוא במלחמת הליגה נגד וונציה, שתחילתה בדצמבר 1508 וסופה ביוני 1513. דבר זה מתברר מתוך התאריך שצוין בשיר השני, "המבדיל", המאוחר יותר, שנתחבר סמוך לראש השנה רע"ה ("המבדיל", צ. 54). מסתבר, איפא, שאליהו בחור, שישב עד המלחמה בפאדובה, עזב את העיר הזאת ועבר לוונציה. קרוב לוודאי, שאליהו בחור הגיע לוונציה עם נחשול הפליטים, שברחו מפאדובה מאימת צבאות הליגה בחודש סיון רס"ט.² השיר על השריפה נכתב לכבוד פורים (199—200). מכאן וודאי הוא, שהמאורע ששימש לו רקע התרחש לפני כן. לפי שפליטי פאדובה הגיעו לוונציה אחרי פורים רס"ט והתיאור החי שבשיר מעיד, שהוא נכתב סמוך למאורע, הרי שניתן לקבוע, כי המדובר בשריפה שנתחוללה לפני אחד מימי הפורים שבין שנת ר"ע לבין רע"ד, הוא המועד האחרון לפני שנכתב השיר האחר, "המבדיל". אולם כיון שבפורים רע"ד המלחמה נגמרה כבר, והשיר נכתב, כאמור, עוד בשעת המלחמה, מצטמצם זמן המאורע לשנים ר"ע—רע"ג. אין זה מתקבל על הדעת, שמלחמת השירים בין אליהו בחור ומתנגדו נמשכה ארבע שנים ומעלה, כי מתוך "המבדיל" אנו לומדים ששיר רדף שיר בהפסקה של פחות מחודש ימים ("המבדיל", צ. 50). לכן

1. על השיר על השריפה השווה: מ. עריק, די געשיכטע פון דער יידישער ליטעראטור פון די עלטסטע צייטן ביז דער השכלה-תקופה, ווארשע 1928, ז' 180—181. דבריו בספר זה מבוססים בעיקרם על מאמרו הקודם: "א פאשקוויל פון אליהו בחור", צייטשריפט (מינסק), באנד 1 (1926), ז' 177—178. שם גם פרסם 7 מתוך 25 הבתים של השיר על פי כ"י אוכספורד. השיר "המבדיל" על פי כ"י אוכספורד פורסם על ידי נ. שטיף: "אליהו הלויס ליד 'המבדיל'", צייטשריפט (מינסק), באנד 1 (1926), ז' 150—158. שיצוטט להלן בקיצור: "המבדיל", צ. עם ציון מספר הבית. הנוסח של השיר על פי כ"י קיימברידג' גם הוא פורסם על ידי נ. שטיף: "נייע מאטעריאלן צו אליהו הלויס המבדיל-ליד", שריפטן (קיעוו), באנד 1 (1928), ז' 148—178. שיצוטט להלן בקיצור: "המבדיל", ש. עם ציון מספר הבית. הפרטים על כתבי-היד של שני השירים מובאים בסיום המבוא.
2. N. Porges, "Elie Capsali et sa chronique de Venise", REI, vol. 79 (1924), pp. 46, 55.

אותם מאשתו של אליהו בחור (121—152).⁷ נראה, כי בעקבות טענה זו חבשו את אליהו בחור בבית הסוהר (101). את המעשה הזה תולה המחבר במענדין וויצן, כנראה אחד המתאכזרים בזמן החקירות שאחרי השריפה (93—100).

יש להניח, שאליהו בחור הצליח להשתחרר מבית הסוהר ולטהר את עצמו מההאשמות. בהתקרב חג הפורים החליט לתאר את המאורע בשיר, לנקום בו במעליל ולהקיע את המתאכזרים בו. הלל כהן לא חריש והשיב על האשמותיו של אליהו בחור בחרוזים שלא הגיעו לידינו. אליהו בחור הגדיר את תשובותיו כשקרים ולעג לחרוזיו חדלי-ההומור ("המבדיל", ש. 2). הוא עמד על אמתות גירסתו בשיר על השריפה (שם, 3) והשיב לו בשיר "המבדיל", שגלש כבר כולו לתחום השמצות אישיות גסות שכונתן היתה לשים ללעג ולהשמיד את אויבו. הוא אף איים כי "לפני שיעבור החודש" יכין תשובה נוספת בחרוזים עבריים לפי משקל "שקל הקודש" ("המבדיל", צ. 50). כאמור, לא הגיעו לידינו תשובתו של הלל כהן וחרוזיו העבריים של אליהו בחור. מ"המבדיל" של אליהו בחור ניתן להסיק, שהוויכוח בין שני המתנגדים הלך והחריף למן השיר על השריפה. שהרי בשיר על השריפה צמצם המחבר את הצד האישי והשתדל להעמיד את נסיונו הוא על רקע כללי יותר, בהקדישו לפרשת הלל 3 סטרופות בלבד מכלל 25 הבתים שהגיעו לידינו.

נראה כי מחשש נקמתם של הנפגעים מגילוי לא יכול היה אליהו בחור לספר את כל פרטי המאורעות (153—160), אף על פי כן מצא עדיין אפשרות לומר דברים בוטים וכוללים על גורלם המר של העניים, שלא זכו להתחשבות ראויה במצבם. בעוד העשירים נסלחים להם מעשיהם הרעים הנעשים יום-יום בגלוי ולעיני כל (161—176). כולם, לדבריו, אינם מתביישים במעשיהם הרעים והנגע התפשט בקרב היהודים בכל איטליה (177—180). את הסיבות לירידה המוסרית ראה אליהו בחור במלחמה (185—192). יחד עם זאת הוא קובל על ש"אמונת היהודים יוצאת בקב", וכואב שאדם ישר מצוי לעתים רחוקות (181—184).

לעומת התיאורים המפורטים של המאורע והמעורבים בו, שרובם דגי רקק, שנתפתו לביזה, ושאליהו בחור נוהג בהם בהומור סלחני, בוקעת מתוך השיר ביתר עוז ביקורתו הסוציאלית המוסרית, המכוונת כנגד האמידים שבחברה היהודית. הנימה הרצינית

7. הכינוי "בחור" הטרד רבים מכותבי תולדותיו של אליהו הלוי (ראה בספרו של באבר, עמ' 14). השיר על השריפה הוא המקור הראשון ממנו אנו למדים על נשואיו. ב"פאריז אוני' ויענה" אנו מוצאים בבית השלישי מן הסוף את השורה: "גילובט זייא גוט איך בין לידג (= רווק)". אם לקבל את הדברים הללו כהודאה של אליהו בחור עצמו, יוצא כי באמת היה פנוי עד גיל מאוחר. אליהו הלוי נולד בשנת 1468 או 1469 ובשנת 1508—1509, כאשר כתב את "פאריז אוני' ויענה", עדיין התפאר ב"פנות" שלו, שבו כנראה אחד המקורות של הכינוי "בחור". מן השיר על השריפה יוצא, איפא, שנשא אשה בוונציה בזמן המלחמה או סמוך לפרוץ המלחמה בפאדובה. על זמן חיבורו של "פאריז אוני' ויענה" השווה: B. Hrushovski, "The Creation of Accentual Iambs in European Poetry: their First Employment in a Yiddish Romance in Italy, 1508/9", *For Max Weinreich on his Seventieth Birthday*. The Hague 1964, pp. 108—146.

יש להניח, כי בשיר שלפנינו מסופר על שריפה שפרצה סמוך לפורים רע"ג, קרוב יותר למועד כתיבת "המבדיל" ועדיין בזמן מלחמת הליגה³. הנחה זו מצמצמת באופן סביר את פרק הזמן שבין המאורע ששימש סיבה לפתיחת מלחמת החרוזים בשיר על השריפה לבין "המבדיל", החוליה האחרונה הידועה לנו מחליפת שירים זו.

מן השיר אנו למדים: בזמן שריפה, שפרצה על גשר הריאלטו המפורסם שבוונציה (10, 30), שעליו בנויות שורות של חנויות, נמצאו יהודים שניסו להתעשר ושלחו את ידם בביוזה (19—24). בין המתאווים להיבנות מן השריפה היה גם יהודי לא-יוצא שגנף ממדרגות הגשר, ולאחר ששק עם קערות גנובות נשמת ברעש מעל גבו, נאלץ לברוח ולהניח את הביוזה (25—32). הוא חזר למקום השריפה, מצא מספרים של חייט ואיבד גם אותם (41—48). במהומה הכללית בשעת השריפה נגנבו גם בגדיו של יהודי עני, אייזיק קולפי (121). כאשר החלו לחקור את המעורבים בפרשה, הוכרז חרם, האוסר את מסירתם של היהודים החשודים לערכאות של גויים (65—72). חרם זה גרם, כנראה, למתיחות רבה בקרב היהודים. בין היהודים ממכובדי וונציה, או בין הפליטים שהתרכזו בעיר, היו אנשים ישרים כמו הר' חייא (65)⁴ ואיש בשם וויבלן מיכל צימט (89), שהתחשבו במצבם של העניים שנתפתו בזמן השריפה והשתדלו להשפיע על הניווקים לקיים את החרם. היו גם מכובדים, כמו בנו של ר' אשר משולם ואחרים⁵, שעברו על החרם (81—84). יהודי בשם פתחיה, שגם הוא וה"מחוננת" שלו, אסתר פורט, היו מן הנהגים בשעת השריפה, עלה בידו להתחמק בבדיחות, שבועות והצבעה על מעשי המכובדים (יוסף קשטיל פרנקו), שגם הם, כנראה, לא היו נקיים מעבירות דומות (105—120). מטלטליו של אייזיק קולפי נמצאו בידי הלל כהן⁶, שגם לו היה, לפי הודאתו, חלק בביוזה, ואשר טען שקיבל

3. בקביעת התאריך אני חולק על הצעתו של מ. עריק (בעבודותיו המוזכרות בהערה 1), שקבעו על פי שריפה גדולה שפרצה באריסנל בוונציה בשנת 1509. נתעלמה ממנו הזכרה מפורשת של מקום השריפה — גשר הריאלטו — וכן העובדה שיהודי פאדובה הגיעו לחונציה רק בסיון רס"ט, אחרי פורים. שאליהו בחור היה בין פליטי פאדובה אנו למדים בוודאות מדבריו הוא בהקדמה לספרו "מסורת המסורת" והשווה: שלמה באבער, תולדות אליהו התשבי, לפסיא, תרס"ז, עמ' 20.

4. בזכרונותיו של אליהו קאפסאלי, עמ' 36, נזכר: "מהר"ר חייא גם זה היה חריף ומחודד והיה תם וישר וירא אלהים וסור מרע". הערכה זו מתאימה גם לדבריו של אליהו בחור בשיר על השריפה. ב. רות מזכיר גם את ר' חייא מאיר בן דוד משגיח בדפוס בומברג בוונציה (בספרו: Venice, Philadelphia 1939, p. 252). יתכן, כי בשלושת המקורות גם יחד מדובר על איש אחד.

5. הזיהוי מבוסס על תואר הכבוד, מן הבודדים שבשיר, הר"ר אנשיל, החוזר בשני הנוסחאות שלפנינו והוא מתאשר על פי מגמתו החברתית של השיר, שעליה ידובר להלן. בהקשר דומה נזכר בשיר יוסף קשטיל פרנקו, גם הוא מעשירי היהודים בוונציה באותו פרק זמן. על ר' אשר משולם Anselmo del Banco השווה בזכרונותיו של קאפסאלי, עמ' 45, 46 ובספרו האנגלי של ב. רות, על פי המפתח: על ר' יוסף קשטיל פרנקו מספר באריכות קאפסאלי, שם, עמ' 44, 46, 51.

6. "כהן" על פי "המבדיל", צ. 53.

של הבקורת החברתית חורגת מיעודו הפורמי המבדה של השיר על השריפה ומוסיפה משקל לטענותיו הקשות. נראה, כי בזמן מלחמת הליגה החרטו עד למאד הניגודים המעמדיים בקרב הנפגעים. במקביל לבקרתו של אליהו בחור אנו מוצאים להם ביטוי נמרץ גם בזכרונותיו של הר' אליהו קאפסאלי, המספר בזה הלשון על השתתפותם של יהודים בכיבושה של פאדובה מידי חילות הליגה:

"וגם היהודים רבים מדלת הארץ לבשו שריונות וכלי מלחמה ויבואו בתוך הגוים ויבוזו גם הם בבזה הנ"ל. ויותר הרעו היהודים העריצים הללו לקהלות פדואה לאחיהם היהודים ממה שהרעו להם הגוים כי באו בבתי היהודים העשירים והנכבדים ובמתבואות ובסדקין ובביתות אחיהם היהודים היו עסוקין. כי בדקו באורין ובאבוקין ויאמרו הללו נבדקים כל אותו היום וכל הלילה בתצרות ובשווקים כדאיתא באלה הנחנקין. מהרטיך ומחריביך ממך יצאו נאם ה" 8.

כמו בשיר על השריפה בוונציה אנו מוצאים כאן הדים לאותה התרופפות של המוסר בעקבות המלחמה. שגרמה לכך שיהודים נפגעו מידי יהודים. האופי הסוציאלי-מעמדי של נגע זה מודגש בשני המקורות גם יחד והם משלימים יפה ומאשרים זה את זה. אולם בזכרונותיו של הר' קאפסאלי ברורה למדי הזדהות עם השכבה העליונה בחברה היהודית ואילו בשיר על השריפה מיצג אליהו בחור את "דלת הארץ" שחשה עצמה מקופחת ומביע את התמרמרותה. אופיו של הסוג הספרותי, שאליהו בחור נזקק לו להבעת התמרמרותו, יש גם בו אישור והסבר לעמדתו של המחבר בפרשה זו.

(ב)

וודאי הוא שהמצוי בידינו מספרות יידיש עד סוף המאה הי"ח לקוי בחסר בכל תחומיה וסוגיה. לגבי סוגי ספרות מסוימים קיים חשש מבוסס למדי, שמה שהגיע לידינו אינו אלא חלק קטן בלבד מחיבורים שהיו קיימים ונפוצים בזמנם⁹. סיבות שונות גרמו למצב דברים זה. אולם לגבי הסוג המיוצג בספרות יידיש על ידי שני השירים של אליהו בחור חשש זה מבוסס יותר מכפי שהוא מבוסס לגבי כל סוג ספרותי אחר וסיבות מיוחדות וספציפיות לכך. שהרי השירים על השריפה ו"המבדיל" הם כתבי פלסתר מובהקים, שמטרתם היתה לפגוע בפרטים ובציבור פגיעות אישיות וחרפות. וכשם שהתחיקה בחברה של ימינו משתדלת להגן על הפרט ועל הציבור בפני פגיעות ממין זה, כך הקימה החברה היהודית במאות הקודמות סייגים ואיסורים שנועדו למנוע הופעתם והפצתם של כתבים העשויים לפגוע באישים ובמוסדות מוכרים ואף ביחידים שלא היה בהם ענין ציבורי מובהק. מתוך כמה וכמה תקנות בדבר שירים כאלה, וכן בהתפשטותם הגיאוגרפית הרבה של השירים המעטים שהגיעו לידינו, ניתן להסיק בוודאות שסוגי-ספרות זה היה נפוץ למדי למן ראשית המאה הט"ז ועד תחילת המאה הי"ח לפחות בקהילות גדולות כמו וונציה, קראקא, היילברון,

8. שם, עמ' 51.

9. בעתיד הקרוב מקוה אני לדון בבעיה זו בהרחבה.

אמשטרדם, פראנקפורט ע"מ ועוד, על אף האיסורים שחלו עליו, כנראה, בכל מקום ומקום.

תקנה מפורשת נגד שירי "זלזול" הגיעה לידינו מקהילת קראקא משנת שנה"ה זו לשונה: "המזלזל את החיים וכ"ש שמדבר דברי גדופי' על שוכני עפר, יקנסו אותו ר"ט [= ראשים וטובים] הכשרים הנ"ל בעונש חמור וכל העם ישמעו ויראו. וכן אוב איינר איין ליד מכט, דז איינס איין זלזול ווער, אודר דברים רידט אודר איין שריב דז אימנטן איין זלזול ווער, יקנסו אותו ר"ט כמפעלו וכל העם ישמעו ויראו"¹⁰. מן הדברים שהודגשו על ידינו בתקנה זו ברור שהכוונה כאן לשירי פלסתר מסוג השירים של אליהו בחור. תקנה זאת וודאי משקפת תופעה מצויה בקראקא במאה הט"ז, שאין אנו יודעים עליה דבר. זכר לשירים כאלה בקראקא נשתמר מתחילת המאה הט"ז בסיפורו של המשומד אנטוניוס מרגריטה על המחלוקת בעניין ר' יעקב פולאק. השיר היה מכוון נגד מקבלת הגט שהותר על ידי ר' יעקב פולאק ונפסל על ידי גדולים מרבני דורו. והרי דבריו של מרגריטה: Von diser Sulco vnd von jrer geschicht habent die Juden zu Crackaw gar ain spoettlich liedt gedicht vnd gemacht durch welliches liedt ain großer zanckh vnd widerwillen zwischen den Juden zu Crackaw erwagen... וכשם שלא הגיעה לידינו תשובתו המחורזת של הלל כהן לשיר על השריפה בוונציה, כך גם לא נשתמר השיר מקראקא. שנכתב והופץ באותו הזמן בערך. אין בידינו אלא לשער על תכנו ומגמתו של אותו "שיר לעג", שעורר אז בקראקא מבוכה רבה כל כך. קרוב לוודאי, כי בדבריו של מרגריטה מדובר על שיר בשפת דיבורם של יהודי קראקא ולכן מן הראוי לציין דרך אגב, כי לפנינו לפי כל הסימנים העדות הראשונה על חיבור בידיש שנכתב על אדמת פולין.

מקראקא לא הגיע לידינו כל טכסט של שיר "זלזול" לא לפני התקנה משנת שנה"ה וגם לא מתקופה מאוחרת יותר¹¹. אין להניח שתקנת קראקא כמו תקנות

10. M. Balaban, "Die Krakauer Judengemeinde-Ordnung von 1595", *Jahrbuch der Jüdisch-Literarischen Gesellschaft*, Frankfurt/M., vol. 10 (1912), p. 33011. מצוטט לפי: J. Mieses, *Die älteste gedruckte deutsche Übersetzung des jüdischen Gebetbuches a. d. Jahre 1530 und ihr Autor Anthonius Margaritha*, Wien 1916, p. 20. הדברים מובאים אצל י. שיפער, קולטור־געשיכטע פון די יידן אין פוילן בעתן ח'סלאטער, ווארשע 1926, בהערה שבעמ' 140. הגני מודה לפרופ' י. היילפרין שהעירני על מקור זה ועל התקנה מקראקא.

12. בסיפור ההיסטורי של מאיר ווינער, קאלטעו אשקענאזי (= כלב אשכנזי), מאסקווע 1938, המתאר את חיי היהודים בקראקא בתקופת התקנות משנת שנה"ה. מובא בעמ' 91—92 "איין גיי קלאגליד בניגון 'א גרויס יללה'", שיש בו מכל הסימנים המובהקים של שירי "זלזול". שיר זה אינו אלא היקוי מוצלח מאד של השיר על ה"משרת" בפראנקפורט (ראה להלן את המקור בהערה 18), שבו ווינר העביר את ההתרחשויות לקראקא. בהשתמשו בלשונות השיר הנזכר ובהרוויי, קבע לנוסח שלו מבנה סטרופי מסודר החסר במקור, שבו נעזר. יש לציין, שהנוסח של השיר ומקומו בסיפור של ווינר מעידים על הבנתו החודרת למהותו של סוגי-ספרות זה.

דומות במקומות אחרים¹³ הצליחו להעביר מן העולם את הנגע שפשה בישראל. האיסור שחל על שירים אלה הוא שגרם לכך, ששירי ה"זלזול" נעלמו וזכרם נשכח.

ההתנגדות לכתבי הפלסתר למיניהם נבעה, בלי כל ספק, לא בלבד מאופים הפוגע ב"זלזול", לשון הרע, רכילות, ריגון ודיבה. כפי שיתברר עוד להלן, וכפי שהדבר בולט בייחוד ב"המבדיל" של אליהו בחור, שירים מסוג זה חוטאים בדרך כלל בניבול פה ברזו ובגלוי וב"דברי חשק" "מגרים יצר הרע" כדברי השולחן ערוך, א"ח, הלכות שבת, ש"ז, ט"ז. גם ביסוד זה צריך לראות מקור להתנגדות כלפיהם, שהגבילה את התפשטותם ומנעה את הופעתם בדפוס¹⁴. עובדה היא, שמתוך ששה פאסקווילים ביידיש שבידינו, למן השיר על השריפה לאליהו בחור ועד שנת תס"ח, רק אחד

13. תקנה מפורשת נגד שירי לעג ידועה לנו עוד מקהילת הפורטוגזים באמסטרדם משנת שפ"א. בתקנה זו מדובר על שירים (trovas) סאטיריים או משמיצים (satira hou papel defamatorio). שהיו "שמים" בפתח בית הכנסת "בית ישראל". העוברים על האיסורים לחבר, להזמין לפרסם שירים כאלה צפוי להם עונש החרם. עונש זה צפוי גם לכל אלה שלא יודיעו ל"מעמד" על העבריינים במשך שמונה ימים. החלטה זו רשומה בתוך Livro dos termos do K.K. Bet Ysroel, 5379-5399, p. 97. הגנני מדה לגב' ד"ר ר. מאנספלד על שהעירה לי על תקנה זו והמציאה לידי צילום, תעתיק ותרגום של התעודה. גם בפנסק מדינת ליטא וכן בפנסק ד' ארצות אגו מוצאים תקנות נגד "מזלזלים", "מרננים", "מתלוצצים" ו"הולכי רכיל", המזכירים את הלשונות מתקנת קראקא בשנת ש"ה, אולם אין בתקנות אלו זכר מפורש לשירים. והשוה את הסעיפים ב"ט, קנ"ב, ש"ע"ג תרג"ו בפנסק מדינת ליטא במהדורת ש. דובנוב (ברלין תרפ"ה) וכן סעיף רצ"ט בפנסק ארבע ארצות, מהדורת י. היילפרין (ירושלים תש"ה). על "מגילות סתרים", ענין הקרוב כנראה לדינונו, השוה: ח. ה. בן-ששון, הגות והנהגה, ירושלים תש"ד, עמ' 238-239. יש להניח שהיו קיימות עוד תקנות נגד שירי "זלזול" ולא עלה בידינו להגיע אליהן. והשוה גם את הדברים בהערה הבאה.

14. יסודות אירוטיים וניבול פה מצויים גם בסוגי-ספרות אחרים ביידיש וביניהם גם ברומנים המחורזים של אליהו בחור. אולם בספריו אלה תיתכן מגמה לטשטש את היסודות האירוטיים בהשוואה למקורות האיתלקיים שבהם השתמש החיבורם (ראה על כך במבוא של י. א. יאפע לצילום המהדורה הראשונה של "בבא דאנטונא", ניו-יורק 1949. והשוה גם את דבריו של ג. שטיף בענין זה בהקדמתו ל"המבדיל" ב"שריפטן). הסוג הספרותי האחר, שבו ניבול-פה בולט במיוחד בדומה לפאסקווילים, הם המחזות ביידיש מסוף המאה הי"ז ותחילת המאה הי"ח, שבהם מופיעות הדמויות הקומיות (מרדכי, פיקלהרינג, הנשוורסט). ואכן המהדיר של "דוד און גלית" (הנאו 1717) ראה להצטדק בהקדמה על שום "און היפליכי ווארט" בטענה, שאין לוותר עליהם כי כך מנהג העולם בקומדיות. אף על פי כן קהילת פראנקפורט ע"מ ראתה לשרוף את המהדורה של "אחשוורש שפיל", שנדפסה בעיר זו בשנת 1708, כנראה גם מחמת הניבול פה המצוי במחזה זה לרוב. השוה על כך: ח. שמרוק, "השם המשמעותי מרדכי-מארקוס - גלגולו הספרותי של אידיאל חברתי", תרביץ, שנה כ"ט (תש"ך), עמ' 76-98. המחברות לעמנואל הרומי נזכרו במפורש בסעיף המצוטט בש"ע. לפי דבריו של ד. ירדן במבוא למהדורת המחברות (ירושלים תשי"ז, עמ' מ') ההתנגדות לספר זה "בלמה במידה מרובה את השפעתן של המחברות, וכמתאים וששים שנה לא נדפסה מהן מהדורה שלמה חדשה".

"זכה" להגיע למכבש הדפוס וגם הוא בציון בדוי של מקום הדפוס (ראה להלן). כל יתר השירים הגיעו אלינו בכתב-יד בלבד. ואף על פי שלגבי השירים של אליהו בחור ניתן לקבוע, שהיו נפוצים בעל פה במשך זמן רב למדי ואף הועתקו עוד כיוכל שנים אחרי חיבורם, הרי האופי הלוקאלי והאישי האקטואליסטי של שירי "זלזול" אלה צימצם בהכרח את התפשטותם מעבר למקומות שבהם ידעו על ענינם. יחד עם זאת, זכרם בעל-פה, אפילו במקומות שבהם נוצרו, גם הוא היה לפי טבע השירים הללו, מוגבל לתקופה קצרה בלבד, כל עוד האנשים והעניינים היתה להם משמעות קרובה ומובנת. כללו של דבר: הפאסקווילים ביידיש, שלפי כל הסימנים הם נפוצים למדי בקהילות אשכנז, הגיעו לידינו במספר קטן ביותר, שלפי המסיבות שתוארו, אינו עומד בשום יחס למשקלם במציאות לפחות במאות הט"ז-י"ח.

נוסף לשני הפאסקווילים של אליהו בחור ידועים לנו עוד השירים הבאים, ששייכותם לסוג ספרותי זה אינה מוטלת בספק:

1. שיר של ליצן מקצועי ("ער טרייט איין נארן קלייט") משה כהן מטלהם (Talheim) על יד היילברון, שבו מסופר על תעלוליו של צעיר בשם דוד אושטלינגן, שניסה בסתר לקדש את בתו של אחד מאמדי היהודים. בסיפור המעשה נזכרים במפורש שמותיהם של המעורבים, יהודים מהיילברון וסביבותיה. שיר סיפורי ארוך זה (34 בתים של 6 שורות בנות חריזה a a b c c b) שימש לו לברחן לבידור בחתונה, וגם בו ניכרת השאיפה לשעשע בניבול פה. השיר נשתמר בתוך כ"י משנת ש"ה, שבו הועתקו גם שני השירים של אליהו בחור¹⁵.

2. שיר אנונימי מלא טענות נגד הפרנסים במדינת באמברג, שתיקנו תקנות הפוגעות בקבצנים נודדים. הקבצנים מאיימים בשיר זה בכינוס "יום" של המדינה בכיכר המינסטר שבבאמברג, אשר בו יתקנו תקנות לטובתם, ומונים בו את שמות הקבצנים המוזמנים. בשיר זה, כפי שהגיע לידינו, השתבש המיבנה הסטרופי הראשוני (כנראה המוזמנים, a a b b c c d d d). לשיר זה כותרת "חטאנו צורינו, סלה לנו יוצרינו" ומחברו הגדירו כסליחה. זמן חיבורו של שיר זה אינו ידוע. הוא הועתק בכתב-יד, שרגילים לקבוע את זמנו בתחילת המאה הי"ז, אולם יתכן שהוא מאוחר יותר¹⁶.

3. שיר אנונימי שכולו ניבול פה, בו מסופר על מעשי זנות של יהודים ששמותיהם נזכרים במפורש ושמוצאם ממקומות שונים בגרמניה (גם "שווייצר לנד"). השיר (בעל 27 בתים של 4 שורות המתחרזות a a b b) הוא, לפי השורה הפותחת, פרודיה

15. כ"י אוכספורד Can. Or. 12. והשוה על כ"י זה בהמשך הדברים. הפרטים על מחבר השיר על פי הבית האחרון.
16. כ"י אוכספורד Opp. Add. 4° 136, עמ' 92-96. כ"י זה תואר בפרוטרוט על ידי: F. Rosen-berg, "Über eine Sammlung deutscher Volks- und Gesellschaftslieder in hebräischen Lettern", Zeitschrift f. d. Geschichte der Juden in Deutschland, vols. II (1888)-III (1889). בתיאורו של רותנברג שיר זה מספרו 24 והוא מביא מספר קטעים ממנו בעמ' 257, בכרך השני של כתבי-העת הנזכר.

על "יודשר שטם", הנוסח הנפוץ של שיר העקידה ביידיש. שיר זה נשומר בכ"י, שבו נמצא גם השיר הקודם¹⁷.

4. שיר אנונימי הנושא את הכותרת "איין ניא קלאג ליד בניגון אני הגבר אויף איין משרת פון פראנקפורט" ובסופו ציון "נדפס פה באזיל בשנת תס"ח לפ"ק". כפי שהעיר מהדיר השיר א. פריימאן מקום הדפוס הוא פיקטיבי, כי אותה שנה לא היה דפוס יהודי בבאזל, ולפי השערתו השיר נדפס בהנאו. בשיר זה קובלים קבצים נודדים על יעקב פול וזאשיר "משרת" הקהל בפראנקפורט ע"מ, כי הוא יורד לחייהם ואינו נותן להם להכנס לרחוב היהודים. גם שיר זה מלא גידופים, קללות וניבול פה. שיר זה אין לו מיבנה סטרופי קבוע ולפי הכותרת ניתן להבין ש"שרו" אותו לפי טעמי מגילת איכה¹⁸.

אף על פי שלא נשאר לפליטה אלא מעט מכתבי הפלסטר ביידיש, גם ארבעה שירים אלה יחד עם שני השירים של אליהו בחור מניחים בידינו לקבוע כמה אבחנות החלות על סוגי-ספרותי עממי זה בכללותו. למן השיר על השריפה מראשית המאה הט"ו ועד השיר על ה"משרת" בפראנקפורט מראשית המאה הי"ח בולטת בכולם מגמתם המכוונת כנגד הפרנסים והמכובדים. היסודות הסוציאליים, שצוינו כבר לגבי השיר על השריפה, מודגשים עוד יותר בשירים כנגד פרנסי באמברג וה"משרת" בפראנקפורט, שבהם גלוי לעין מוצאם של השירים מקרב קבצים "מקצועיים". אף וודאי הוא, שחיים כהן, הליצן, היה קרוב גם הוא לאותה שכבה של קבצים נודדים, כי כפי שניתן להבין מן הבית האחרון של חיבורו ("צו טלהם זוכט ער זייניא וויידא") ישיבתו במקום לא היתה ישיבת-קבע. ריבוי המקומות הנזכרים בפרודיה על שיר העקידה מצביע גם הוא על מחבר שמוצאו דומה. מכאן שמוצאם הסוציאלי של מחברי השירים הללו יש בו חוקיות מסוימת המטילה אור בהיר על מגמתם של השירים ומסבירה במידה רבה את מקור ההשקפות המובעות בהם. גם בשיר על השריפה יש לראות פתח ביטוי לאותה שכבה שולית בחברה היהודית בתחילת המאה הט"ו, שאלה השתייך גם אליהו בחור, המלומד הנווד ומחבר הרומנים המחורזים ביידיש¹⁹. שכבה זו, שלא היתה נתונה למרות קבועה של מוסדות קהילתיים ושלא נזקקה לחזקת יישוב ממוסדות

17. שם, עמ' 25—28 של כתב-היד, בפירומו של רוזנברג מספרו 25 ותיאורו בעמ' 258, שם.
18. השיר הועתק בתוך: אנטאלאגיע: פינף הונדערט יאהר אידישע פאעזיע, געזאמלט און צוגעפגעשטעלט פון מ. באסין, ערשטער באנד, גיריאק 1917, ז' 68—70. בצורה מתוקנת יותר ועם מבוא ההדיר את השיר א. פריימאן, "א ניי קלאגליד אויף א משרת פון פראנקפורט", פילאלאגישע שריפטן, צווייטער באנד, ווילנע 1928, ז' 169—174. שיר זה שימש דוגמה לחיקוי של ויגנר שנזכר בהערה 12.

19. על מעמדו של אליהו בחור בחברה היהודית מעידות לא בלבד הידיעות הביוגרפיות על נדודיו והצטדקותו הידועה על ששימש מורה לשאינם בני ברית (השוה: באבר, שם, עמ' 21—23). אישור מחכים ביותר למעמדו בחברה היהודית אנו מוצאים בפתח השיר השביעי ב"פאריז אונ' וועגה", שכולו דיגרסיה מכוונת המעלה בקורת מוחצת על אנשי וונציה מנקודת מבטו של "איין וועמדר גאשט", שכבר התנסה בנדודיו במאנטובה, פירארה, וויידן (?), פדובה וירונה (שם, בבית השביעי המסיים את הדיגרסיה הזאת).

אלה, היתה גם חפשית יותר בבקורתה החברתית והתחשבה במידה פחותה משהתחשבו אחרים באיסורים שבתקנות.

בין כתבי הפלסטר שמנינו בולטים שני השירים של אליהו בחור ובייחוד השיר על השריפה ברמתו הגבוהה, המשקפת את יכולתו במלאכת השיר, ובהמצאותיו הצורניות, המעידות על כשרונו ועל רוחב ידיעתו והבנתו בסוגים שונים של השירה בזמנו. יחד עם זאת מן הדין לציין כי גם השירים של אליהו בחור, בדומה לשירים האחרים, מגלים טכניקה קבועה האופינית לכל שירי פלסטר ביידיש. בשיר על השריפה מיוצגים כמעט כל המרכיבים האפשריים של סוג ספרות זה ומשום כך ניתוחו הצורני עשוי ללמד על כתבי הפלסטר בכללותם.

השיר על השריפה חובר בניגון "צור משלו אכלנו", פיוט ידוע מאד הכלול בזמירות של שבת. "המבדיל" גם הוא בניגון של הפיוט הפופולארי למוצאי שבת, וכן שלושה מן השירים האחרים שמנינו, גם הם חוברו לניגונים של טכסטים עבריים ידועים. הדוגמה הלוקחה מזמירות ותפילות בשביל השירים, שאנו דנים בהם, אינה מצטמצמת בצורך להתאים לו לשיר ניגון שיהיה ידוע ברבים. בסוגי-ספרות זה ביידיש, שלא כמו בסוגי שירה אחרים, הדוגמה העברית משמשת גם מקור ויסוד לחיקויים ורמזים פרודיסטיים, שהם מרכיב קבוע בכתבי פלסטר. בשיר על השריפה מגמה זו בולטת בייחוד בשורה האחרונה של כל בית ובית, החוזרת על הדוגמה העברית תוך חידוד פרודיסטי מובהק ומכוון. הוא הדין גם ביתר השירים בסוג זה שחוברו על פי מקורות עבריים מקודשים והדבר ניכר בייחוד בפרודיה לסליחה ובחיקוי ל"יודשר שטם".

התאמת הניגונים לטכסטים בעלי מיבנה סטרופי קבועה גם במידה רבה את המיבנה הסטרופי של השירים הללו ביידיש. כך למשל "המבדיל" של אליהו בחור כתוב כולו כמתכונת המרובע העברי של המקור, אף-על-פי שבית כזה זר ומזר בשירה הגרמנית²⁰. יחד עם זאת ניכרת בשירים אלה נטיה לקרב את המשקל והחריזה של המקור, ששימש דוגמה, לצורות מקובלות בשירה העממית הגרמנית, שהיו מותאמות ומורגלות יותר לשירת יידיש מבחינת הלשון.

הדוגמה העברית של השיר על השריפה, "צור משלו אכלנו", בנויה על שש הברות בדרך כלל בכל שורה והשורות שבבית מתחרזות abababb בתוספת פזמון משתנה המסתיים במלה חוזרת קבועה. משקל זה היה נוקשה מדי לשיר ביידיש והחזרה המרובעת על חרוז אחד היתה לא-רגילה. אליהו בחור ראה להתאים את המקצב ואת החריזה למקובל בשירה העממית. בשיר על השריפה החריזה היא ababc וגם בו כל בית מסתיים בפזמון הדומה לדוגמה העברית. שינוי זה קירב את הבית

20. והשווה את התרעומת של י. וואגנזייל על מרובע ביידיש שצוטט על ידו מתוך החומש, קרימונה ש"ך: "... haben sie gar eigene Metra und Gedicht-Arten welche sonst in der deutschen Poësi nit üblich..." *Belehrung Der Jüdisch-Teutschen Red- und Schreibart*, Königsberg 1699, pp. [9—10]

של אליהו בחור לסטרופות נפוצות בשירה הגרמנית בנות שמונה שורות ababcdcd או בנות שבע שורות, אם לא נביא במנין את הפזמון: ababcbcb; abaccx ababcxc; ababcbcb.²¹ בית זה בשיר על השריפה קרוב גם לשלבים מסוימים בעיבוד האוקטאבה של אליהו בחור לפני שנתגבשה צורתה ב"פאריז אונ' ווענה"²². אולם שלא בדומה לאוקטאבה זאת שמקורה בשירה האיטלקית, המשקל של השיר על השריפה מותאם למשקל המקובל בזמנו של אליהו בחור בשירה הגרמנית בבית של שמונה שורות, שבו השורות הלא-זוגיות הן בעלות 3-4 הטעמות וחריזה נשית, ובשורות הזוגיות על פי רוב 3 הטעמות וחריזה גברית. דוגמה קרובה לסכימה זאת אנו מוצאים בנוסח העממי של השיר על הילדברנט, שהיה ידוע גם בקרב היהודים כפי שמעידים התעתיקים של השיר באותיות עבריות²³. כמו בשירה הגרמנית העממית ובדומה ל"פאריז אונ' ווענה" של אליהו בחור גם בשיר על השריפה ברורה הנטיה ל"אימבים"²⁴.

עד כמה שניתן לקבוע לפי כתיב היד המשובשים של השיר על השריפה, אליהו בחור שמר על סכימה זאת ב-23 מתוך 25 הבתים שהגיעו לידו. רק בסטרופות 9-10 החריזה היא נשית בכל השורות (אולי בהשפעת האיטלקית שהיתה שגורה בפיו). אולם מחכים הוא, כי בכתיב אחד, אשר בו השיר קוצר ל-13 בתים בלבד (ראה להלן), הנטיה לקיצורים מתאשרת ב"שיבושים" המעידים על עיבוד נוסף של הבתים הללו דווקא, שכבר במקור חרגו מן הסכימה השלטת והקבועה של השיר: הבתים 9-10 לפי כתב יד קיימברידג' (הפיסוק — של המקור)

אז מן גאב חרם דען זעלביגאן מורגאן.
 דו זאגט ערש ר' הייא דעם ורומן פאפן:
 ער שפראך איר דוירפט ניט זורגאן
 מן ווערט מיט גוים ניט האבן צו שאפן:
 זיא גאבן אים אירי תקיעת כפן:
 זיא האבן עש אבר גיברוכן.
 אונ' שבעת אבוניי:

21. לשם השוואה בחרנו באוסף ריפריינטאטיבי של השירה הגרמנית מראשית המאה ה-15: R. von Liliencron, *Deutsches Leben im Volkslied um 1530*, Berlin und Stuttgart o. J. (= DNL, Band 13) gart o. J. (= DNL, Band 13) 10-12, 16, 27, 34, 42, 47, 49, 62, 69, 93, 95, 123 של 8 שורות בכל בית וכן את השירים מס' 14, 33, 36, 81, 82, 96, 103, 118, 121, 124 עם 7 שורות. סכימות אלה היו שולטות בשירה הגרמנית גם במאה ה-19 והשוואה: E. Schroeder, *Das historische Volkslied des dreissigjährigen Krieges*, Marburg 1916, p. 157.

22. ב. הרושובסקי, שם.

23. השוואה את השירים שצוינו מהאוסף של לילינקרון בהערה 21. הנוסח העממי של השיר על הילדברנט הוא מס' 27 באוסף זה. על התעתיקים של שיר זה באותיות עבריות ראה בספרו הנזכר של מ. עריק, עמ' 105. והשוואה גם את הסכימות אצל שרידר, שם.

24. ב. הרושובסקי, שם.

זיא האבן גיגלאבט לשון הרע.
 ווש מן אין צו דען אורן הוט גיטראגן.
 דש מכט די לוייט מצורע:
 אז אונזר בויכר זאגן.
 דער ווערט אן זיינם לייבא גישלאגן:
 אזו וינט מן עש אין דער גמרא.
 אונ' אין תורת אבוניי:

בבתים אלה הושמטה שורה אחת, אולם נוספו בהם חרוזים שלא היו במקור (זורגאן-מורגאן; לשון הרע-מצורע-גמרא). "עיבוד" זה וודאי אינו משל המחבר עצמו ונוסח זה יש בו משום עדות על התפשטותו של השיר בעל-פה. במשך הזמן נשתכחו ממנו בתים שלמים וחלו בו שינויים שמגמתם היתה לקצר אף את הבתים שזכרם עדיין לא אבד כליל. הדבר נעשה באותם הבתים שחרגו מן הסכימה הקבועה השלטת בשיר ומתוך מגמה לפשט את החריזה²⁵.

קונבנציות מן השירה הגרמנית ניכרות בשיר על השריפה גם בתחום אחר. השיר על השריפה בא לתאר מעשה שהיה. אם להתעלם ממגמתו כשיר פלסתר, הרי הוא קרוב מאד לסוג הספרותי העממי, הידוע בגרמניה בשם "השיר ההיסטורי". והנה בשיר על השריפה, בפתחה, בבית 20 ובסיומו, מצויים נוסחאות וחרוזים קונבנציונאליים מן "השירים ההיסטוריים" הגרמניים. באחד השירים הללו, שהופץ בשנת 1505, בזמנו של אליהו בחור, אנו מוצאים את הפתיחה:

Nun wend ihr hoeren singen
 jezund ein newe gedicht.
 Von newe geschehen Dingen
 Wie es ergangen ist...²⁶

ההשוואה עם ארבע השורות הראשונות של השיר על השריפה אינה מניחה ספיקות לגבי מוצאו של נוסח הפתיחה אצל אליהו בחור, שהיה כבר בזמנו לקונבנציה בשירים גרמניים. עניין נוסף מן השירה הגרמנית אנו מוצאים בבית 20 של השיר

25. מגמה דומה ניתן להבחין ב"המבדיל", ש. 18, שבו הבית המבוסס על המרובע העברי הפך לסטרופה מקובלת בשירה הגרמנית abba. גם נוסח זה של "המבדיל" הועתק בכ"י קיימברידג', שבו מצויים הבתים המקוצרים של השיר על השריפה. על מגמות מקבילות במאה ה-18, בשיר של מ. גארדאן, שנעשה שיר עם, הצביע ב. הרושובסקי בעבודתו: "On Free Rhythms in Modern Yiddish Poetry", *The Field of Yiddish*, ed. U. Weinreich, New York 1954, p. 227, n. 26. ומאלף מבחינה זאת, שבפארודיה על העקידה, שזכרה. קודם לכן, הוחלפה הסכימה של החריזה aaaa, שמקורה עברי ואינה מקובלת בגרמניה, לסכימה אחרת aabb, מן הרגילות בשירה העממית הגרמנית.

26. באוסף הנ"ל של לילינקרון, מס' 11, עמ' 44. והשוואה גם מס' 16, עמ' 64.

על השריפה (153—156), אפילו עם החרוזים הקונבנציונאליים בלייבן־שרייבן.²⁷ נוסח הבית האחרון, שבו המחבר רומז או מגלה את זהותו, גם הוא שייך לקונבנציות שבשירה הגרמנית של התקופה.²⁸

השיר על השריפה משקף יפה במרכיבים הצורניים שלו את הסימביוזה של המקורות השונים בפאסקווילם ביידיש. האפשרויות הקטביות כמו "המבדיל", שבמיבנה החריוזה שלו בולטת יותר התלות במקור העברי (המרובע), והשיר של חיים כהן, הבנוי כולו על פי דוגמה גרמנית²⁹, נראות כנדירות יותר לעומת השירים, שבהם ממוגים היסודות מבית ומבחוץ. בסוג ספרותי זה, שהתיחס במישרים למציאות יהודית פנימית ואקטואלית, נראית כדרך הטבע הנטייה להתאים את הדוגמאות מבית לאפשרויות הלשוניות ביידיש, שניזונו מן הצורות הרגילות בשירה העממית הגרמנית.

*

המונח פאסקוויל מקורו באיטליה בזמנו של אליהו בחור. הוא נגזר משמו של החייט הרומאי Pasquino, שהתפרסם בראשית המאה ה־17 מחיבור והפצה של כתבי פלסתר עוקצניים. נראה, כי בספר התשבי של אליהו בחור יש משום התייחסות ישירה לענין זה ותוספת הסבר להבנת הסוג הספרותי שאנו דנים בו. בשורש "כתב" ב"התשבי" אנו מוצאים את הדברים הבאים:

"... בימים קדומים היו בעלי צחיות ומושלי משלים כותבים דבריהם על פתחי בתי הנדיבים או ברחובות הומיות בסתר, כדי שלא יודע מי הוא הכותב. וכן מנהג עוד היום ברומי. ואותן הדברים נקראים פתבות. ורוב העולם טועים וסבורים שהוא כתוב בטית כטוב וכטובות מלשון טוב ואינם מביינים בין רע לטוב."³⁰

כעבור קרוב לשלושים שנה, לאחר שאלהו בחור כתב את כתבי הפלסתר בוונציה ולאחר שישב שלוש עשרה שנה ברומא ולמד את מנהגיה, אנו מוצאים אצלו

27. Darbei will ichs lan *bleiben* / wol iez zu dieser Zeit, / mich verdreußt weiter zu. ענין חזר גם ב"המבדיל", צ' 46. ומקורה של נוסחה זאת ב"Unsagbarkeitstopoi והשווה: E. R. Curtius, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Bern 1954, pp. 168—171. והשווה גם את השורות 173—176 בשיר על השריפה.

28. לילינקרוך, שם, עמ' 25, 37, 46, 60, 96, 214, 258, 271, 312, 337.

29. המבנה הסטרופי של השיר של חיים כהן הוא מן הנפוצים ב"שירים ההיסטוריים" הגרמניים שרדו, שם, עמ' 156). ואכן מבנה סטרופי זה, וגם הפתיחה בבית הראשון של השיר הבית האחרון שלו (שבו המחבר מגלה את זהותו), מצביעים על התלות הגמורה בצורות וקונבנציות שגורות בגרמנית. גם בשיר זה החומר הסיפורי התאים לסוג הספרותי של "שיר היסטורי".

30. כאן ובהערות לטכסט הדברים מצוטטים על פי מהדורת איזנא ש"א. השווה בענין הציטטה הזאת: מ. וויינרייך, שטאפלען, בערלין, 1923, ז' 81; ג. שטיף, שריפטן, שם, עמ' 157.

הגדרה של עשיתו הוא. לציונו של ה"מנהג" הוא השתמש במונח קבוע מבית: "כתבות", מבלי לתת כאן, כרגיל בספרו זה, את המקבילה האיטלקית ("בלעז"). מבלי להכנס לבדיקת האטימולוגיה של התיבה "כתבות" כפי שהוצעה על ידי אליהו בחור, נראה שגם בימיו היה לה אותו מובן של הלצה, בדיחה, אניקדוטה או חידוד, שנשתמר לה ביידיש של ימינו. אישור לכך אנו מוצאים בהעתקה הלטינית של "התשבי", שנעשתה על ידי פאולוס פאגיוס, וודאי בידיעתו של אליהו בחור, ושתרגם "כתבות" במלה *facetia*, שגם לה אותו מובן ישיר. בשיר על השריפה אנו אף מוצאים בהקשר דומה מקבילה גרמנית למונחים אלה: "שוואנק" (110).

בימיו של אליהו בחור נעשתה הפאצציה, בעלת השם הלטיני העתיק, לאחד מסוגי־הספרות הנפוצים ביותר, שהתפשט מאיטליה למן האמצע של המאה ה־17 על פני אירופה כולה. היו אלה אוספים של הלצות, אניקדוטות ומשלים מבדחים קצרים, רובם בפרוזה. שלא כמו הדוגמאות האיטלקיות, שכל כוונתן היתה לשעשע ובמידה רבה על ידי ריבוי של יסודות אירוטיים מפולפלים, מסתמנת בדרכי התפשטותה של הפאצציה גם מגמה מוראליזטורית ברורה המטשטשת או מבטלת את היסודות הללו.³¹

הבתיים 4—6, 14—15 בשיר על השריפה, בעלי אופי של אניקדוטה, ובייחוד האירוטיקה הגסה ב"המבדיל" הם דוגמאות טיפוסיות לפאצציה, וודאי מתאימה להם ההגדרה "כתבות". כי הרי כדרך הטבע הוא, שהפאצציה הפוגעת והמשעשעת תהא מהיסודות הקבועים של כתב פלסתר המשמיץ ושם ללעג את קרבנו. הפאסקוויל שאינו משעשע, מחטיא את המטרה. ודבר זה אליהו בחור הבין היטב והעלה בבקורתו העוקצנית על דבריו של הלל כהן, שנכתבו כתשובה לשיר על השריפה: "ער הוט ווידר אין ריים אויף מיר גימאכט, אבר ניט ויל לוייט האבן זיין גילאכט" ("המבדיל", ש. 2). מכאן אולי הצירוף של "כתבות" במונח פאצציה עם הסוג של כתבי פלסתר, המסתבר מדבריו של אליהו בחור ב"התשבי" על הפצת ה"כתבות" ב"רחובות הומיות" ומדרכו הוא בהפצת "המבדיל". בשיר זה הוא פנה אל אויבו:

או איניורנט או פורפאנט.

דו זיך דען ציטל אן די וואנט.

דען הון איך גמכט מיט מיינר הנט.

מאך אויך איין זולכן דיני לילה:³²

כעבור שלושים שנה שינה אליהו בחור את טעמו וראה, לפחות ב"התשבי",

31. השווה ערך Pasquill בתוך G. v. Wilpert, *Sachwörterbuch der Literatur*, Stuttgart 1959 וכן ערך Facetie בתוך: *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte*, Berlin 1958.

32. "המבדיל", צ. 49. "איניורנט" — מאיטלקית *ignorante* השווה ב"התשבי" בשורש "עם הארץ": "ובלשון אשכנז נקרא עם הארץ און גילרנט ובלשון לעז איניוראנט". "פורפאנטי" — מאיטלקית *profanatore*.

להסתייג מ"מנהג" ה"כתבות". בין מחמת היסודות האירוטיים שבפאציה בין מחמת ההשמצה שבפאסקווילים. הוא עשה זאת באבחנה האטימולוגית המודגשת שהגוורים "כתבות" מן התיבה "טוב" אינם מבחינים בין רע לטוב. ובכך מחברם של שני הפאסקווילים, מן המעטים והמחכימים ביותר ששרדו לנו מסוג ספרות זה ביידיש, הצטרף בסוף ימיו לדעתם של מתקני התקנות, שהשתדלו למנוע את הופעתם והתפשטותם של שירי "זלזול" בקרב ישראל.

(ג)

השיר על השריפה בוונציה הגיע לידנו בשתי העתקות:

(א) בכתב־יד שבספרייה בודלינה באוכספורד מס' Can. Or. 12, הרשום בקטלוג של נויבאואר במספר 1217. כתב־יד זה, מן הקודקסים המעניינים ביותר ביידיש מן המאה הט"ו, תואר בפרוטרוט על ידי נחום שטיף³³, שהעתיק גם מתוכו את הבית הראשון של שיר זה. הסופר קלונימוס בן שמעון סיים את כתב־היד בוונציה "חצי טבת ש"ד". הוא ראה לציין "שלא כתבתי כראוי ונכון, כי לבי כל עמי על אשר... נפלה עטרת ראשינו ראש השנה שנת שד"י נשרף התלמוד" (דף 207). והדבר ניכר ברשלנות ההעתקות ובשיבושים הרבים. בכתב־יד זה נמצא גם "המבדיל" של אליהו בחור. השיר על השריפה הועתק בדפים 258—261 ובו 25 בתים. מתוך כ"י זה פירסם מ. עריק את הבתים 1, 10, 11, 13, 21, 22, 24. כ"י זה יצוין להלן בקיצור באות א.

(ב) בכתב־יד שבספרייה הטריניטי קולג' בקיימברידג' מס' F. 12. 45, הרשום בקטלוג של לוה במספר 136. כתב־היד תואר על ידי מאקס וויינרייך, שהצביע על זהותם של שני השירים של אליהו בחור עם השירים שנמצאו בכ"י א³⁴. בכ"י זה לא צוין כל תאריך ומוכן שאין ליחסו למאה הט"ו, כפי שעשה זאת לוה. השיר על השריפה הועתק בו בדפים 2—3. מתוך 25 הבתים שידועים מכ"י א נמצאים כאן 13 בלבד: 1, 2, 4, 6, 7, 9—12, 25 (הבתים 10, 11 מופיעים כאן בסדר הפוך ומספריהם 7, 8). כ"י זה יצוין להלן בקיצור באות ק.

ביסודו של הטכסט המתפרסם להלן מונח כ"י א, אולם הוכנסו בו תיקונים הכרחיים על פי אותם הבתים המצויים גם בכ"י ק. תיקונים אלה, וכן שינויי הנוסחאות בשני כתב־היד, צוינו בהערות לטכסט.

בקצת מקומות, שבהם התיקונים נראו כהכרחיים וכוודאיים, ראינו צורך להשלים ולתקן את הטכסט המשובש על פי החרוז ועל פי נוסחאותיהן של מטבעות לשוניות וסגנוניות קבועות. שתי ההשלמות משל המהדיר הובאו בסוגרים מרובעים ואילו התיקונים צוינו ונומקו בהערות.

33. נ. שטיף, "א געשריבענע יידישע ביבליאטעק אין א יידיש הויז אין ווענעציע אין מיטן זעכצנטן יארהונדערט", צייטשריפט (מינסק), באנד 1 (1926), ז' 141—150; 3—2 (1928), ז' 525—544.
34. מ. וויינרייך, בילדער פון דער יידישער ליטעראטורגעשיכטע, ווילנע 1928, ז' 142—144.

הניתוח הלשוני של "המבדיל" ונתוח צורות הכתיב, שהובאו בפירסומיו של נחום שטיף, חלים גם על הטכסט של השיר על השריפה, שהועתק, כאמור, מאותם כתבי היד. בכ"י א השתמש הסופר בפיסוק בנקודה בסוף שורה ונקודותים בסוף בית. לשם הקלת הקריאה הוספנו כאן פיסוק של ימינו.

דו ליד הוט אליה בחור גמכט אויף די שריפה בון ווינדיג
איין ליד בניגוי צור משלו אכלנו *

[1]

נון וויל איך אויך איין ווינציג זינגן,
מיט מיינם בויון קול,
בון נוייא גשעהן דינגן,
די אידרמן ווישן זול;
5 בון דער מֶכָה אונ' דער מגפה,
די דו איז גוועזן דו דוויג מול,
צו ווינדיג אין דער שָרְפָה,
אשר שָרַף אבוניי.

[2]

עו ווו איין גרושן ייומרן,
10 דא דו ברענט דער ריאלט,
בון קוייף לויט אונ' ייענטלומרן
אונ' בון יודן יונג אונ' אלט.

* הכותרת לפי כ"י א. חובה נעימה לי להודות להנהלות של הספריות באוכספורד ובקיימברידג' על הרשות לפרסם את השיר מתוך כתב־היד שבבעלותן, לפרופ' ד. סדן על הערותיו המחכימות לטכסט זה ולידידי ד. קארפי על עזרתו בבירור הרקע והלשונות האיטלקיים.

1. ק: חסר נו.
2. "בויון קול" — קול רע.
3. א: וושן — תוקן לפי ק.
4. ק: חסר אונ'.
5. ק: חסר דו.
6. א: שרש — תוקן לפי ק. "אבוניי" כאן ובסוף כל בית על פי השם החוזר בכל פזמון ב"צור משלו אכלנו". לא מצאנו כל מקור נוסף בו מופיעה הצורה "אבוניי", אך נראה שהיא מקבילה כאן לצורה "אדושם".
7. ק: ויינטליך במקום גרושן. "ייומרן" — אסון, כאב.
8. דא לפי ק — א: דער. "ריאלט" — גשר Rialto בוונציה.
9. א: ייענטלומר — תוקן לפי ק ולפי החרוז. הרוז דומה ביחיד: "המבדיל", צ. 45. "ייענטלומר" — מאיטלקית gentiluomo, אציל.

איין גוי' זאך אין אוועק שלייכן
אונ' שפרך אונ' וואשטן בעק,
אובר זיין קויף ווז ער אין שטרייכן
דו אים ון וויא נוך אבוניי.

[6]

דער נוך לייף ער אין איין גאשין
אונ' זוכט הין אונ' הער,
אוב ער עצווש קונט דער וואשן,
דו וואנד ער איין שניידר שער.
ער הט זיא ווידר בור לורן,
ער טרוג זי ניט גר ווער.
אונ' ווער צום דלזת איז גבורן,
דעם בשירט דער אבוניי.

[7]

די זאגין, עז הבן גגריפן אובר דו גבוטליין,
גר מיט ארגר לישט,
מיט מרדכי יצחק צוטליין
הב ער גהאט אינן קישט.
אבר עז זייט, זי ווער זינר שוושטר,
דינן ווער אנדרש ניט.
אז בור וואר, גוט שענט אונ' לעשטר
די דו ניט גלובן אן אבוניי.

39. "שטרייכן" — כאן כנראה במובן לקח בכח.

41. ק: אייני.

43. ק: קונט עטווש דר ואסן. "דער וואשן" — לחטוף, לקחת.

44. "וואנד" פרטריט של mhd. vinden — מצא.

45. א: בור טורן — תוקן לפי ק.

46. "ווער" — mhd. verre — רחוק.

47. ק: חסר אונ'; אים במקום צום.

48. ק: בישערט עש; א: בשירש — תוקן לפי ק.

49. א: דמגין במקום זאגין — תוקן לפי ק: זיא שפרעכן ער הב גיגריפן דש גיבוטלן.

50. א: ארג — תוקן לפי ק.

51. ק: מיט מרדכיילן יצחק צוטלן; א: צו טיילן — תוקן לפי החרות. הרוז דומה בדימינוטיב

ב"המבדיל", צ. 15. "צוטליין" — כנראה כינויו של האיש.

52. ער נוסף כאן על פי ק; ק: איין.

53. ק: שפרך במקום זייט.

54. "דינן" — בתוך (הארגו) — "קישט".

55. ק: וואל במקום בור וואר.

56. דו נוסף על פי ק.

יודן רופן יודן,
דו זיא קעמן בלד
15 אונ' וולוקש גריט אויף לוידין,
למען אבוניי.

[3]

מן ווז זיך וויינטליך אויף לדין
אונ' שיקט זי אין די ווייט.
עטליך טעטן שדין,
20 זיא גינגן אב בוייט.
זיא מיינטן רייך צו ווערן,
גר אין קורצר צייט.
זיא זוהן דו אונגליק גערן
אונ' דנקטן דעם אבוניי.

[4]

עטליך ליפן לעשן מיט זעקן,
25 זיא העטן עש גערן גנומן אלש.
איינר קאם אובר איין הויפן מיט בעקן,
די לויד ער אויף זיין הלז
אונ' וויל מיט אב די שטיגן.
30 דו דער ריאלט דער קלנג דעש פאלש.
ער לייף דער בון אונ' ליש עש ליגן
אונ' שרייא: "אובי אבוניי!"

[5]

דער נוך ווז ער ווייטר שטרעבן
אונ' ליש אים אויף לאדן זעק.
35 איין מול וואלט ער געבן
איין פאגמינט אין איין זק.

13. א: רופט — תוקן לפי ק.

15. ק: גירעט, לאדן. "וולקוש" — mhd. vluc, מהר, במהירות.

19. במקור שדן נמחק ובהמשך השורה שארין (?). תוקן על פי החרות.

25. ק: עטליכי.

26. ק: העט.

27. ק: חסר מיט.

29. ק: ער במקום אונ'; חסר די. "וויל" — פרטריט של mhd. vallen — נפל.

31. ק: זיא במקום עש.

32. ק: אוי.

36. "פאגמינט" — כנראה מאיטלקית pagamento, תשלום, אולם אין הענין ברור כאן כל

צרכו.

- אָז ווינט מן עש גשריבן
 80 אין תורת אבוניי.
 [11]
 זי זיין חושד גועזן בכשרים,
 וויא מוג הר"ר אַנשילש זון?
 דער הב בור שוויגן חרם
 אונ' האב גיזאגט דער בון.
 85 אַבר וואלטן זי זגן דער ישר,
 זו זולטן זי אים איין מְחִילָה טון.
 ווען ער איז איין יהודי כָּשֶׁר
 אונ' איין ירא אבוניי.
 [12]
 אונ' אָז ווייבלן מִיכָל צימט.
 90 דו איז איין ערבר מן.
 דער הוט אן גזעהן נימנט.
 ער הוט זיך גנומן דער ארמר אן.
 ווען דו איז שטעץ זיין מְלֶאכָה
 וואו ער מג אודר קן.
 95 דרום מִזֵּל אונ' אויך בְּרָכָה
 שיקט אים דער אבוניי.
 [13]
 אַבר זיין אוינקל מענדין וויצן.

82. א : אַנשיל — תוקן לפי ק. וראה עליו במבוא בהערה מס' 5.
 83—84. א : דער הב דער בון, המעתיק פסח כאן על שורה. הנוסח של השורות הללו לפי ק.
 85. ק : וואלן במקום וואלטן.
 86. ק : זולן במקום זולטן.
 87. "ווען" — כי. ולענין "יהודי כשר" והחרוז עם "ישר" השווה ב"התשבי" בשורש "כשר":
 "... הוא תאר כמו ישר".
 89. ק : אבר ווייבלן תְּכִיל לִימִיט.
 90. ק : דר הוט גיטאן אז איין ורומד מן.
 91. ק : ער במקום דער.
 92. ק : אונ' במקום ער ; א : מן במקום אן — תוקן לפי ק. חרוזים זהים, מן—קן—אן.
 "המבדיל" צ. 25.
 93. "ווען" — כי.
 95. ק : חסר אויך.
 96. ק : שיק במקום שיקט.
 97. א : וויץ במקום וויצן. תוקן לפי ק בהתאם לחרוז. כינוי זה מופיע גם ב"המבדיל",
 ש. 24.

- [8]
 דריין ווז גריט קומן.
 דו מִיכָל פורט וור.
 דו וואר אים ווארדן גנומן,
 60 דו הויז ווז נויבן גר.
 אבר דו תָּרַם וואו גגעבן,
 דו גינג ער צו מרדכי דאר
 אונ' זייט : "גיב ווידר ביא דיין לעבן,
 אז ליב אז דיר איז דער אבוניי!"
 [9]
 65 דו חרם איז ניט צו בור ניכטן
 אונ' זגט עש ר' חייא דען ורומן פאפן.
 דער שפרך, ער וועלט עז וואל אויש ריכטן.
 דו מן ניט מיט גוים זולט הבן צו שפן.
 אָז הבן זי אים אויך בור שפרוכן
 70 אונ' זי גבן אים די תְּקִיעַ כפן.
 זי הבן עז אבר צו ברוכן
 אונ' שְׁבֹרַע אַבוניי.
 [10]
 זי הבן גגלובט לשון הרע
 אונ' ווז מן אין הוט צו דען אורן גטרגן.
 75 דו ווערט נוך מכן מְצָרַע,
 אז אונזר בוכר זגן.
 אונ' די דו רְכִילוֹת הבן גטריבן.
 די ווער אן איר לייב גשלגן.
 58. במקור ווש במקום וור — תוקן על פי החרוז. חרוזים זהים ב"המבדיל", צ. 28.
 64. במקור ריד במקום דיר. תוקן על פי המטבע הלשוני השגור.
 65—80. השווה את הנוסח המלא של שני בתים אלה בק. למעלה במבוא.
 66. על ר' חייא השווה במבוא בהערה 4.
 69. א : הט במקום הבן — תוקן על פי הרבים בהמשך.
 77. א : גשריבו, שורה זאת חסרה בק. כבר עריק (שם, שם) תיקן לגטריבו בלי כל הסבר.
 תיקן זה מתקבל מאד על הדעת. אין להניח שאלהו בחור, שהצטיין בהריזה עשירה, חרו
 באותו בית פעמים אותה חיבה. המטבע "רכילות טרייבן" מופיע כבר בשמואל בון, בית
 599, לפי מהדורת פאלק־פוקס (אססן 1961).
 78. "די ווער אן איר לייב גשלגן" — החושד בכשרים לוקה בגופו. שבת צו, ע"א ; יומא
 יט, ע"ב. והשווה גם את לשון התלמוד בהמשך, בשורה 81. ענין "מצרע" בהקשר זה נזכר
 בתלמוד בשבת. שם והדבר נסמך שם על שמות ד, ו. והשווה בית זה במבוא, שבו נזכר
 במפורש התלמוד כמקור.

ער הוט זי מכן קרצין הונטר דען אורן.
 ווש ער הוט גיזעהן אונ' גיגויצט,
 אויף אל דינג הוט ער גשווארן,
 וואל טויזנט אבוניי.

[16]

אונ' דו גרעט בון אייזיק קולפי,
 דו גב מן אים אויך אין פאל.
 איין וועשט פודר' דוואולפי
 גיט אים אב אן דער צאל.

125

דער עני אלזו וורום,
 דער זוכט אין אובר אל.
 יוא, ווער אין הוט גנומן
 דען וועל דער אבוניי!...

[17]

אונ' איז אים אויבל גידיהן,
 אז איך בין [אליה] גינענט.
 הילל דען מג ערש וואל צייהן,
 דער הוט דען זק אויף גטרענט.

130

דו דו דויג איז גשעהן,
 דו הוט ער זעלברט בקענט.
 אבר דען רוק הוט ער ניא גועהן,
 שווערט ער ביא אבוניי.

[18]

אבר דען זק בון דען נוייא רעזר,
 דען הוט ער גנומן יוא.
 ער טרוג הין אז איין צייר,

117. ק: הינטר במקום הונטר.

118. שורה זאת לפי ק, בגלל ההתאמה בחריזה. בנוסח א: ער הוט זיר מיט איר גשטונגט.
 גראה שבשתי הנוסחאות השורות 117—118 יש בהן רמזים גסים על פתחיה ואסתר פורט.
 שמשעותם אינה נהירה לנו. והשווה ב"המבדיל" צ. 26, 32.

120. ק: וואל חסר.

122. משמע, שייחסו לו גם את גניבת הדברים של אייזיק קולפי.

123. "פודר' דוואולפי" — איטלקית fodera di volpe — ריפוד מפרוות שועל.

131. "צייהן" — "... והנחשד נקרא חשוד בל"א צייהן..." ("התשבי" שורש "חשד").

134. "בקענט" — "... הודה אשר חסא... בלשון אשכנז ביקענן..." ("התשבי" שורש "ודוי").

137. "רעזר" — "... ותרגום של תער מספר בלשון יחיד לפי שאין לו רק רגל אחד, בל"א שארזיך ובלעז ראזור" ("התשבי" שורש "ספר").

דער איז ניט אזו שלעכט.

מיט אירן מג ער זיצן

100 ביא איינם און ווילנטן קנעכט.

ער הוט מיך לושן ליגן אין תפיסה,

ווידר גוט אונ' ווידר רעכט.

דו גים איך אויף מיין מיתה,

די איך בין שולדיג דעם אבוניי.

[14]

105 פתחיה דען וואל ער אויך יוקן.

דער הוט אימעש ניט גישטושן אונטר די באנק.

ער הוט אימש גוגט גר טרוקן

בון יוסף קשטיל פרנק.

ער הוט אים גונגן בון רעבן,

110 בון מענכם ווילדן שוואנק.

אוב עז נון איז צו גלויבן,

דו וויש דער אבוניי

[15]

אונ' אסתר פורט זיין מחותנת

די הוט ער וואל אויש גפויצט,

115 וויא זי גיט הראיין אז וורוא ווענין.

גר הופש אויף גמויצט.

98. "שלעכט" — פשוט, ישר. והשווה בשורש "פשט" ב"התשבי": "... וכן נקרא כל דבר שיש בו שטח ישר ואין בו עקמומיות, פשוט, בל"א שלעכט...".

100. ק: ביא איימא ווילדן קנעכט.

101. ק: ... ליגן אין דער תפיסה.

103. ק: דיא במקום מיין.

105. ק: דען חסר. "יוקן" jucken לגרד, כאן כנראה במובן להתגרות, לפגוע.

106. ק: אימש במקום אים עש. 107. ק: אים במקום אימש.

108. על יוסף קשטיל פרנק השווה במבוא בהערה מס' 5. נראה שפתחיה רמז לו למענדין וויצן על מעשיו של יוסף קשטיל פרנק ולפי ההמשך בבית זה המשיל לו משל על עורב (גונגן בון רעבן, בון מענכם ווילדן שוואנק). מבלי לדעת את רקע הדברים קשה לקבוע לאיזה מן המשלים הרבים על עורב נזקק כאן האיש.

109. ק: ... בון דעם ראבן.

111. ק: ... איז נון צו גלאבן. לפי ההתאמה של החרת בשורות 109—111. נראה שצורתן של התיבות ראבן—גלאבן בק קרובות יותר לנוסח המקורי של אליהו בחור.

114. ק: אוד במקום וואל אויש.

115. ק: ... היריין גיט אז ווערויז. "ווענין" — Venus.

116. ק: אים גען שלייאר אויף גימויצט. "אויף גימויצט" — mhd. mutzen — לקשט, מקושטת והשווה גם "המבדיל" ש. 18.

140 דו איז גוט צדות דו.
עז איז יוא ניט לויגין.
ער איז גוארדן בלוא.
אזו עז קונין בויגין
דער ליב אבוניי.

[19]

145 וון מוכט ער זיינש אונגליק דעש גרושן.
דו מן גלייך זוכין טעט.
דו הוט ער עש בור שטושן
אין זיינר קמר אונטר איין ברעט.
מיט הויזן ער זיך ווליקט
150 אונ' שפרך: "דו דוויג גרעט
הוט מיר אליה בחור ווייב גשיקט".
אזו הילף אים דער אבוניי!

[20]

דו בויא ביי לוש איך עז לעבן בלייבן
אונ' דר ביי לוש איך עז בשטיין.
155 איך העט וואל מין צו שרייבן.
ווען איך טורשט הידן מין.
אבר איך וויל טרוימן טושין
אורש וויל איכש לושן גין.
איך בורכט מיך איך ווער גדרושן.
160 בהויט מיר דער אבוניי.

[21]

ניט אנדרש טוט מיר צורן.
דו ווען איין ארמר עצוש טויט.
זו איז ער היא אונ' דורט בור לורן.
אידרמן טרענק גערן זיין בלויט.
165 וון דא טונן די רייכן.
דו איז מן אין אלש גויט.
מן לושט עז אלש הין שליכן.
דו דר בארם דער אבוניי!

153-160. השווה: "דו בייא ויל איכש לושן בלייבן / ווי וואל איכש לענגר העט אן צו טרייבן / אבר מיך קלעקט ניט זולט איכש אלש שרייבן / ארבעים יום וארבעים לילה / "המבדיל", צ. 46). וראה במבוא בהערה מט' 27.
156. "טורשטהידן" — אולי mhd. türstecheit אומץ. בית זה נראה משובש בכמה משורותיו. יתכן שצריך לתקן כאן ליטורש רידן.

[22]

170 איין ארמר טוט עז היימליך
אונ' די נוט די דרינגט אין ואר.
אונ' די רייכן אל גמיינבליך
די טונן עז אופן בור.
אונ' זולט איך אל דינג זגן.
דו זי טונן אובר יאר.
175 מיך קלעקט ניט מייז טגן.
בון טגן דו אבוניי.

[23]

אונ' אז ווייט אז וועלשלנדן
הוט די נך איין בויז גשטלט.
קיין זונט איז קיין שנדן.
180 אידרמן טוט וון אים וואל גוואלט.
איין וורומן וויינט מן זעלצן
אונטר [יונג אונ'] אלט
דען יודן גלובין גיט אויף שטעלצן.
נימנט דער קענט דען אבוניי.

[24]

185 בור ולוכט זיי די מלחמה
אונ' דער זיא הוט גדוכט.
מענכן אום זיין נשמה
הוט דער קריג גברוכט.
אונ' איז נוך ניט איין גנויגין.
190 עז ערשט רעכט אן וואוכט.
דו איך מוש זגן איין לויגין.
דו געב דער אבוניי!

[25]

גון וויל איך אויך טון נענן

171. במקור גמיינבליכן — תוקן לפי החרות.
174. במקור אונן במקום טונן. תוקן לפי עריק (שם, שם).
180. "אים גוואלט" — mhd. gevallen, מוצא חן בעיניו, נח לו.
181. "וויינט" — mhd. vinden למצוא.
182. ההשלמה על פי השיגרה והמשקל. וראה לעיל בשורה 12.
183. "שטעלצן" — קבים.
193. א: נון או טן במקום טון — תוקן לפי ק.

ווער דו הוט גטרעכט דו גטרעכט.

195 איר זולט אין דוך וואל קעגן.

מז קענט אין וואל אן זיין גימעכט.

ער איז איינר בון דען בחורים.

דער שטעץ גערן מיט אין צעכט.

דו מיט איין גוט זעליג פורים.

200 געב אויך דער אבוניי!

אגרת מענין י' השבטים מאת ר' אברהם בן אליעזר הלוי המקובל
משנת רפ"ח

מאת מלאכי בית-אריה

194. א: ווער דו דו הוט גטרעכט דו דחיג גטרעכט. הקיצור של השורה לפי ק ולפי המשקל.
"גטרעכט" — "... עיוני ומחשבתי בך, בלשון אשכנז גיטרעכט ובלעז סטודיו" ("התשבי"
שורש "עין").

195. א: עז במקום איר — תוקן לפי ק.

196. ק: דוד במקום אין; אן חסר.

197. דען הושלם על פי ק.

198. השורה הזאת לפי ק. א: דער שטעץ מין אין ועכט.

199. ק: חסר זעליג.